หลักการ และข้อปฏิบัติของเภสัชกรรมแผนไทย

จรรยาเภสัชกร

จรรยาเภสัชกร หมายถึง คุณธรรมที่ผู้เป็นเภสัชกร ควรประพฤติปฏิบัติ ดังต่อไปนี้

- ต้องมีความขยันหมั่นเพียร เอาใจใส่ในการศึกษาอยู่เสมอ ไม่เป็นผู้มีความเกียจคร้าน
- ต้องเป็นผู้พิจารณาหาเหตุผลในการปฏิบัติงาน โดยความละเอียดรอบคอบ และมีความประณีตไม่เป็นผู้ประมาทมักง่าย
- ต้องมีความซื่อสัตย์สุจริต และมีเมตตาแก่ชีวิตผู้ใช้ยา ไม่เป็นผู้โลภเห็นแก่ลาภ โดยหวังกำไรเกินควร
- ต้องมีความละอายต่อบาป โดยไม่กล่าวความเท็จโอ้อวดให้ผู้อื่นหลงเชื่อในความรู้ ความสามารถของตนเอง
- ต้องปรึกษาผู้มีความรู้ความชำนาญ เมื่อเกิดความสงสัยในปัญหาใดๆ เกี่ยวกับตัวยาหรือวิธีการปรุงยา โดยไม่ปิดบังความเขลาของตน

เภสัชกรจะต้องมีหลักความรู้หลัก 4 ประการ ดังนี้จึงสามารถปรุงยาได้อย่างมีคุณภาพ

1. ต้องรู้จักตัวยา ให้รู้จักรูป สี กลิ่น รส และชื่อของพืช สัตว์ แร่ธาตุ ทุกชนิดที่จะนำมาปรุงยา

2. ต้องรู้จักรสและสรรพคุณของยาไทย ยาไทยจำแนกเป็น 2 ลักษณะ คือ

- ยารสประธาน คือยารสเย็น ยาที่เข้าใบไม้ เกสรดอกไม้ สัตตเขา เนาวเขี้ยว และของที่เผาเป็นถ่านแล้วปรุงเป็นยา เช่น ยามหานิล ยามหาวาฬ ยาเขียว ยารสร้อน ได้แก่ ยาที่เข้าเบญจกูล ตรีกฎก หัศคุณ ขิง ข่า บำรุงเป็นยา เช่น ยาเหลืองทั้งปวง ยารสสุขุม ได้แก่ ยาที่เข้าโกฐ เทียน กฤษณา กะลำพัก ชะลูด อบเชย ขอนดอก แก่นจันทน์เทศ ปรุงเป็นยา เช่น ยาหอมต่างๆ
- ยา 9 รส จำแนกตามรสยา พร้อมสรรพคุณและแสลงกับโรค

ยารสฝาด	สำหรับสมาน แก้โรคอุจจาระพิการ เช่น โรคท้องร่วง สมานแผล คุมธาตุ
แสลงโรค	ไอ ท้องผูก โรคลม ทำให้กระหายน้ำ
ยารสหวาน	ซึมซาบไปตามเนื้อ ทำให้ผิวหนังสดชื่น บำรุงกล้ามเนื้อ บำรุงหัวใจ ชุมคอ แก้กระหาย
แสลงโรค	โรคเบาหวาน น้ำเหลืองเสีย แผลชื้น ฟันผุ อาเจียน
ยารสเมาเบื่อ	สำหรับแก้พิษ ดับพิษโลหิต แก้โรคผิวหนัง ผื่นคัน แมลงสัตว์กัดต่อย ระงับประสาท
แสลงโรค	หัวใจพิการ ทำให้บีบหัวใจ ทำให้คลื่นเหียนอาเจียน โรคไอ
ยารสขม	สำหรับบำรุงโลหิตและดี แก้ไข้ต่างๆ เจริญอาหาร ช่วยย่อยอาหาร
แสลงโรค	ลม จุกเสียด

ยารสมัน	แก้เส้นเอ็นพิการ บำรุงไขข้อ บำรุงกำลัง เป็นยาอายุวัฒนะ
แสลงโรค	หอบ ไอ อุระเสมหะ ร้อนในกระหายน้ำ ไข้พิษ
ยารสหอมเย็น	บำรุงหัวใจ บำรุงครรภ์ แก้โรคกระหายน้ำ บำรุงกำลัง ตับ ปอด
แสลงโรค	ธาตุพิการ โลหิตคลอดบุตรเป็นพิษลมในลำไส้และนอกลำไส้
ยารสเค็ม	ซึมซาบไปตามผิวหนัง แก้โรคพรรดึก ใช้ถ่ายน้ำเหลือง เมือกมันในลำไส้ ฟอกโลหิต กัดเสมหะ
แสลงโรค	กระหายน้ำ คอแห้ง บิดมูกเลือด
ยารสเปรี้ยว	แก้โรคเสมหะเหนียว ฟอกโลหิตสตรี แก้ไอกัดเสมหะ แก้กระหายน้ำ
แสลงโรค	ไข้ต่างๆ ท้องเสีย
ยารสเผ็ดร้อน	สำหรับแก้ลม บำรุงไฟธาตุ แก้ท้องอืด จุกเสียดแน่น ขับเหงื่อ ขับลม
แสลงโรค	ไข้พิษต่างๆ โรคตาเจ็บ

3. ต้องรู้จักเครื่องยาที่มีชื่อต่างๆ กัน รวมเรียกเป็นชื่อเดียวกัน (พิกัดยา) ได้แก่ น้ำตัวยาลองสิ่งรวมกันจะมีชื่อขึ้นต้นว่า "ทอง" หรือ "ทวิ" ถ้าสามสิ่งเรียก "ตรี" สี่สิงเรียกว่า "จตุ" ถ้าห้าสิ่งเรียกว่า "เบญจ" ฯลฯ

4. ต้องรู้จักการปรุงยา และประสมยาใช้ตามวิธีต่างๆ

หลักการเตรียม และการปรุงยาไทย

1. การพิจารณาตัวยา คือ พืช สัตว์ แร่ธาตุ บางชนิดต้องนำมาแปรสภาพ เช่น สะตุ ประสะ ฆ่าฤทธิ์ เผาไฟ สุมไฟ การแปรสภาพต้องพิจารณาดูเป็นขนาน หรือตามตำราระบุ เช่น ในตำรับยาแผนโบราณจำนวนมาก จะมีน้ำประสานทองสะตุผสมอยู่ด้วย ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างการสะตุน้ำประสานทอง โดยละเอียดให้ทราบเพื่อไว้ใช้ประโยชน์ต่อไป

วิธีสะตุน้ำประสานทอง โดยนำกะทะเหล็กตั้งไฟ หรือกะทะดินเผา นำน้ำประสานทองมาตำให้ละเอียด แล้วโรยลงในกะทะ เมื่อน้ำประสานทองถูกความร้อนจะละลายเป็นน้ำเล็กน้อย เมื่อแห้งได้ที่แล้วจะฟูเป็นแผ่นขาวขึ้นมา มีลักษณะคล้ายข้าวเกรียบ เป็นอันเสร็จ ทิ้งไว้ให้เย็น นำมาใช้ปรุงยาได้ น้ำประสานทองสะตุนี้นำมาใช้ปรุงเป็นยาผงเท่านั้น ยาต้มไม่ต้องสะตุ

2. ขนาดของตัวยา พิจารณาดูว่าใช้ขนาดน้ำหนัก กี่บาท กี่สลึง กี่เฟื้อง ตามการเทียบมาตราโบราณ เช่น 1 บาท= 15 กรัม เป็นต้น

3. การปรุงยา ต้องทำตามตำราที่บอกไว้ เช่น ทำเป็นผง เม็ดลูกกลอนต้ม ในตำรับของยาไทยมีองค์ประกอบสำคัญ 4 อย่างคือ

- **ตัวยาตรง** เป็นตัวยาสำคัญ คือ ตัวยาที่แก้โรคหรืออาการของโรคโดยตรง

- **ตัวยาช่วย** เป็นตัวยาที่ช่วยตัวยาสำคัญ ให้มีฤทธิ์ยิ่งขึ้น (สรรพคุณดีเพิ่มขึ้น)
- **ตัวยาคุม** เป็นตัวยาที่คุมฤทธิ์ตัวยาสำคัญ เพื่อที่จะให้เป็นไปด
- **ตัวยาชูรส** เป็นตัวยาแต่งรส แต่งกลิ่น ที่จะช่วยปรุงยาให้มีรสดี กินง่าย กลิ่นหอมน่ารับประทาน

ในการปรุงยาหรือตั้งตำรับยาขนานๆ หนึ่ง ไม่จำเป็นจะต้องให้มีตัวยาครบองค์ประกอบ 4 เสมอไป ทั้งนี้ก็แล้วแต่ชนิดของยา และความมุ่งหมายที่จะใช้

น้ำกระสายยาตามธรรมดาก็จัดอยู่ในเครื่องปรุง รวมความว่าตำรับยาที่จะตั้งให้แก่คนไข้ ก็เพื่อให้ยานั้นมีคุณภาพดี ในการแก้โรคหรืออาการได้เร็วซึ่งเกี่ยวกับตัวยาสำคัญและยาช่วย หรือให้ยาในขนานนั้นๆ ใช้ได้ปลอดภัยซึ่งเกี่ยวกับตัวยาคุม และเพื่อให้ยานั้นมีรูป สี กลิ่น กินง่าย เกี่ยวกับเครื่องปรุงยา

วิธีปรุงยาตามหลักของโบราณ วิธีปรุงยาตามหลักของโบราณมี 25 วิธี

1. ยาน้ำ หมายถึง ยาขนานใดๆ ที่ปรุงแล้วเอาน้ำมารับประทาน หรือเอาน้ำอบ น้ำสวน น้ำชะ น้ำอาบ เรียกว่ายาน้ำ เป็นน้ำมันก็อนุโลมเรียกยาน้ำ กำหนดไว้ 11 วิธี คือ

- ยาสด ยาแห้ง : ปรุงแล้วต้มให้เดือด หรือเคี่ยวรินน้ำกิน
- ยาสด ยาแห้ง : ปรุงบดเป็นผงหยาบ แช่น้ำสุกหรือดองสุรา กินแต่น้ำ
- ยาสด ยาแห้ง : ปรุงบดหยาบ กัดหรือแช่ด้วยหัวเหล้า หยดเติมน้ำกิน
- ยาตากแห้ง : ปรุงหรือเผาเป็นถ่าน แช่ทำน้ำด่าง เอาน้ำกิน
- ยาสด แห้ง : ปรุงแล้วต้มกลั่นเอาไอ เช่น กลั่นสุรา
- ยาสด แห้ง : ปรุงบดหยาบ หุงด้วยน้ำมัน
- ยาสด แห้ง : ปรุงแล้วต้ม ใช้น้ำยาอมหรือบ้วนปาก
- ยาสด แห้ง : ปรุงแล้วต้ม ใช้น้ำอาบ
- ยาสด แห้ง : ปรุงแล้วต้ม เอาน้ำแช่
- ยาสด แห้ง : ปรุงแล้วต้ม เอาน้ำชะล้าง
- ยาสด แห้ง : ปรุงแล้วใช้สวนทวารหนัก

2. ยาผง หมายถึง ยาใดที่บดเป็นผงละเอียดหรือจะเป็นผงหยาบ บด พอช้ำๆ ก็อนุโลมกำหนดไว้ 7 วิธี

- ยาสด ยาแห้ง : ปรุงสุมเผาหรือคั่ว บดเป็นผงละเอียด
- ยาสด ยาแห้ง : ปรุงบดเป็นผงละเอียด สำหรับเป่าจมูก คอ หู
- ยาสด ยาแห้ง : ปรุงแล้วตำใช้ เป็นยาสุมศีรษะหรือพอก
- ยาสด ยาแห้ง : ปรุงแล้วใช้ทา
- ยาสด ยาแห้ง : ปรุงแล้วใช้ทำเป็นลูกประคบ
- ยาประสมแล้ว : ใช้พอกแก้ขัดยอก ช้ำบวม เคล็ด
- ยาตากแห้ง : ปรุงบดเป็นผงละเอียด

3. ยาเม็ด ปั้นแท่ง ปั้นลูกกลอน มี 2 วิธี

- ยาสด ยาแห้ง : ปรุงบดเป็นผงละเอียด ปั้นเป็นลูกกลอน
- ยาสด ยาแห้ง : ปรุงแล้วใช้เหน็บทวารหนัก

4. ยาเอาควันรม ไอรม และสูดดมกลิ่น แยกเป็น 4 วิธี

- ยาสด ยาแห้ง : ปรุงบดผง บรรจุภาชนะเอาไว้ดม
- ยาตากแห้ง : ปรุงหั่นมวนคล้ายบุหรี่ สูดหรือดูดเอาควัน
- ยาตากแห้ง : ปรุงผงหยาบ เผาไฟหรือโรยบนถ่านไฟ ใช้ควันรม
- ยาสด ยาแห้ง : ปรุงแล้วต้ม ใช้ไอรม

5. ยาขี้ผึ้ง

- ยาขี้ผึ้ง : ปิดแผล ซึ่งเรียกว่า ยากวน กอเอี๊ยะ

วิธีใช้ยา

ใช้กิน, ใช้ทา, ใช้ถูนวด, ใช้ดม, ใช้อม, ใช้กวาดคอ, ใช้หยอดหู ตา จมูก, ใช้สวนทวาร, ใช้รมควัน, ใช้ไอน้ำรม, ใช้สุมศีรษะ, ใช้อาบ, ใช้แช่, ใช้สูน, ใช้พ่น, ใช้นัตถุ์-เป่า, ใช้พอก, ใช้ปิด, ใช้ประคบ และใช้ชะล้าง

หมายเหตุ การฆ่า การประสะ หมายถึง การนำยาที่มีฤทธิ์แรงมากๆ มาทำให้ฤทธิ์หรือสรรพคุณน้อยลง ใช้ได้พอดีกับตัวยาอื่นๆ ที่นำมารวมกันปรุงเป็นยารักษาโรค เช่น การสะตุน้ำประสานทอง ดังที่กล่าวไปแล้ว

หลักการใช้ยาไทย

เราต้องการให้ได้ผลดีในการรักษามากที่สุด โดยไม่มีผลเสีย (หรือมีน้อยที่สุด) จากการใช้ยานั้นๆ ต้องอาศัย

- **รู้เขา** หมายถึง รู้เรื่องราวของผู้ป่วย ว่าเป็นโรคอะไร ความรุนแรงมากน้อยเท่าใด เป็นโรคอื่นร่วมด้วยหรือไม่ ประวัติการป่วยในอดีต การแพ้ยา ฯลฯ
- **รู้เรา** หมายถึง รู้ว่าเรามีความสามารถในการรักษาโรคเพียงใด ต้องมีความรู้เรื่องยาอย่างแท้จริง รู้ว่าลางเนื้อชอบลางยา ยาเป็นดาบสองคม (ใช้ดีให้คุณ ให้ไม่เป็นเกิดโทษ) ฯลฯ
- **รู้รอบ** หมายถึง มีความรอบรู้เกี่ยวกับโรคต่างๆ กำเนิดโรค การป้องกัน การรักษา การให้คำแนะนำอย่างถูกต้องแก่ผู้ป่วยในเรื่องการใช้ยา การปฏิบัติตนในยามเจ็บป่วย คำแนะนำในระยะฟื้นสภาพ